

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การเลือกใช้วิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง "แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ศึกษาเฉพาะโครงการเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ" เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)

วิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษา 2 วิธี ได้แก่

1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) จะศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้

- จากข่าว บทความ สารคดี ที่เสนอเกี่ยวกับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โครงการเขื่อนป่าสัก และโครงการเขื่อนปากมูล จากการตรวจตัดข่าว (clipping) ของหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการเหล่านี้อยู่ รวมทั้งจากศูนย์ข่าวสารสิ่งแวดล้อม มูลนิธิโลกสีเขียว ในระยะตั้งแต่โครงการเหล่านี้เริ่มเป็นข่าว จนถึงเดือนมีนาคม 2538

- จากเอกสารอื่น ๆ เช่น รายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม งานวิจัย และเอกสารของหน่วยงานราชการหรือรัฐวิสาหกิจเจ้าของโครงการที่เกี่ยวข้อง

โดยมีประเด็นศึกษาดังนี้ คือ

- บริบทของโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ ได้แก่ ลักษณะเฉพาะของโครงการ และสภาพแวดล้อมอื่นที่มีผลกระทบต่อโครงการ

- การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับ โครงการเขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น และเขื่อนป่าสัก

- ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการเขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น และเขื่อนป่าสัก

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จะเลือกผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะจง โดยจะเลือกเฉพาะผู้ที่มีความคิดเห็นในเรื่องนี้ค่อนข้างชัดเจนทั้งหมด 30 คน จาก 4 กลุ่ม แยกเป็นกลุ่มดังนี้

- กลุ่มนักวิชาการ เลือกเฉพาะนักวิชาการที่สนใจ หรือศึกษาเรื่องแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งที่เป็นนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ดร.ปริญญา นุดาลัย จากคณะวิศวกรรมโยธา สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย รศ.สุริชัย หวันแก้ว จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

- กลุ่มข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่จากรัฐวิสาหกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายวางแผนโครงการ เจ้าหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่ด้านประชาสัมพันธ์ จากกรมชลประทาน และจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

- กลุ่มเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ อาจจะเป็นในรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือร่วมคัดค้านโครงการ เป็นต้น เช่น ศยามล ไกรยูรวงศ์ จากโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ จากมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย เป็นต้น

- กลุ่มผู้นำชาวบ้าน เลือกเฉพาะผู้นำชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ที่เคย หรือ กำลังประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการดำเนินโครงการสร้างเขื่อน หรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ได้แก่ ผู้นำชาวบ้านจากเขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น และเขื่อนป่าสัก การกำหนดตัวบุคคลในการวิจัยครั้งนี้ จะขอคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานราชการที่ทำงานในพื้นที่ดังกล่าว

ประเด็นที่จะศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ศึกษาตามกรอบการวิเคราะห์ของอัพฮอฟ (Uphoff) ซึ่งนำมาปรับตามความเหมาะสมกับงานวิจัย โดยประเด็นที่จะศึกษาประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ความคิดเห็นต่อเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างเขื่อน หรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ แยกออกเป็นข้อย่อย 5 ข้อคือ

- ปัจจุบันโครงการเขื่อนขนาดใหญ่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพียงพอแล้วหรือไม่

- ขั้นตอนที่ประชาชนควรเข้าไปมีส่วนร่วม
ขั้นเริ่มต้นโครงการ (วางแผนโครงการ) ขั้นตอนการตัดสินใจโครงการ ขั้นตอน
ออกแบบรายละเอียดและก่อสร้างโครงการ ขั้นใช้ประโยชน์จากโครงการ ขั้นติดตามและ
ประเมินผลโครงการ
 - องค์ประกอบของประชาชนที่ควรจะไปมีส่วนร่วม
ผู้ที่มีส่วนร่วมควรจะเป็นใครบ้าง และคุณลักษณะของผู้เข้าร่วม
 - ลักษณะของการเข้าร่วม
ในขั้นตอนต่างๆ ควรจะให้ประชาชนเข้าร่วมอย่างไร
- 2) อุปสรรคปัญหาที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการเขื่อน หรือ
อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ของรัฐ
- 3) ข้อเสนอแนะในการแก้ไขอุปสรรคปัญหาดังกล่าว

สำหรับกลุ่มผู้นำชาวบ้านจะเพิ่มคำถามเรื่องการมีส่วนร่วมกับโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ในพื้นที่ของตน และกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการจะเพิ่มคำถามเรื่องขั้นตอนการดำเนินโครงการ เพื่อนำไปประกอบการศึกษาเอกสารเรื่องบริบทของเขื่อนขนาดใหญ่ และคำถามเรื่องการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานตน เพื่อนำข้อมูลไปเทียบกับข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้นำชาวบ้าน และข้อมูลจากเอกสาร

วิธีเก็บข้อมูล

- 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ ข่าว บทความ สารคดีจากหนังสือพิมพ์ต่างๆ โดยใช้ข้อมูลจากการตรวจตัดข่าว (Clipping) ของฝ่ายประชาสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กรมชลประทาน และจากศูนย์ข่าวสารสิ่งแวดล้อม มูลนิธิโลกสีเขียว และจากเอกสารอื่นๆ เช่น รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากหน่วยงานเจ้าของโครงการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- เพื่อนำมาสรุปรวบรวมถึง
- บริบทของโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ ได้แก่ สภาพแวดล้อมหรือลักษณะเฉพาะของเขื่อนขนาดใหญ่ และสภาพแวดล้อมอื่นซึ่งกระทบต่อโครงการ
 - การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการจากกรณีตัวอย่าง เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนป่าสัก

- ปัญหาของการมีส่วนร่วมกับโครงการเชื่อมขนาดใหญ่จากกรณีตัวอย่าง

2) กำหนดตัวบุคคลที่จะเป็นผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก โดยขอคำแนะนำจากผู้รู้ หรือผู้ที่สนใจติดตามเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน และพิจารณาจากเอกสารที่รวบรวมมาได้ว่ามีผู้ใดได้เสนอความคิดไว้บ้าง

3) สัมภาษณ์เชิงลึก 30 ตัวอย่าง ตามประเด็นในการสัมภาษณ์ (Unstructured Interview) บันทึกเทปเสียงการสัมภาษณ์แล้วจึงถอดเทปสรุปใจความสำคัญ โดยจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากเอกสาร เพื่อเสนอเป็นแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนกับโครงการเชื่อมขนาดใหญ่

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

การสัมภาษณ์เชิงลึกจะมีประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ (Unstructured Interview)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดจะนำมาวิเคราะห์ตามประเด็น ดังนี้

1) บริบทของโครงการเชื่อมขนาดใหญ่ ประกอบด้วย

- สภาพแวดล้อม หรือลักษณะเฉพาะของโครงการเชื่อมขนาดใหญ่ เช่น ความซับซ้อนของโครงการ การใช้ทรัพยากร เป็นต้น

- สภาพแวดล้อมอื่นซึ่งกระทบต่อโครงการ เช่น กระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

2) จากกรณีตัวอย่างทั้งสาม มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการเชื่อมขนาดใหญ่ในขั้นตอนต่างๆ แล้วหรือไม่ อย่างไร

3) จากการศึกษาการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการทั้งสาม และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าอะไรบ้างที่เป็นอุปสรรคปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนกับโครงการเชื่อมขนาดใหญ่ของรัฐ

4) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง 4 กลุ่ม ได้เสนอความคิดเห็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการเชื่อมขนาดใหญ่ของรัฐไว้อย่างไรบ้าง ตามหัวข้อดังนี้

- ปัจจุบันมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม กับโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ เพียงพอแล้วหรือไม่

- ขั้นตอนใดของโครงการที่ประชาชนควรจะมีส่วนร่วม
- ใครบ้างที่ควรจะไปร่วม และผู้ที่เข้าร่วมควรมีคุณสมบัติเช่นไร
- ควรเข้าร่วมในขั้นตอนต่างๆ อย่างไรบ้าง
- สิ่งที่ต้องเพิ่มเติมปรับปรุง แก้ไข เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนกับ

โครงการเขื่อนขนาดใหญ่

5) สรุปแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ของรัฐซึ่งจะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น โดยสรุปจากความคิดเห็นเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ให้สัมภาษณ์ ปัญหาการมีส่วนร่วม และบริบทของโครงการ

โดยสรุปกรอบในการศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้จะประกอบด้วย

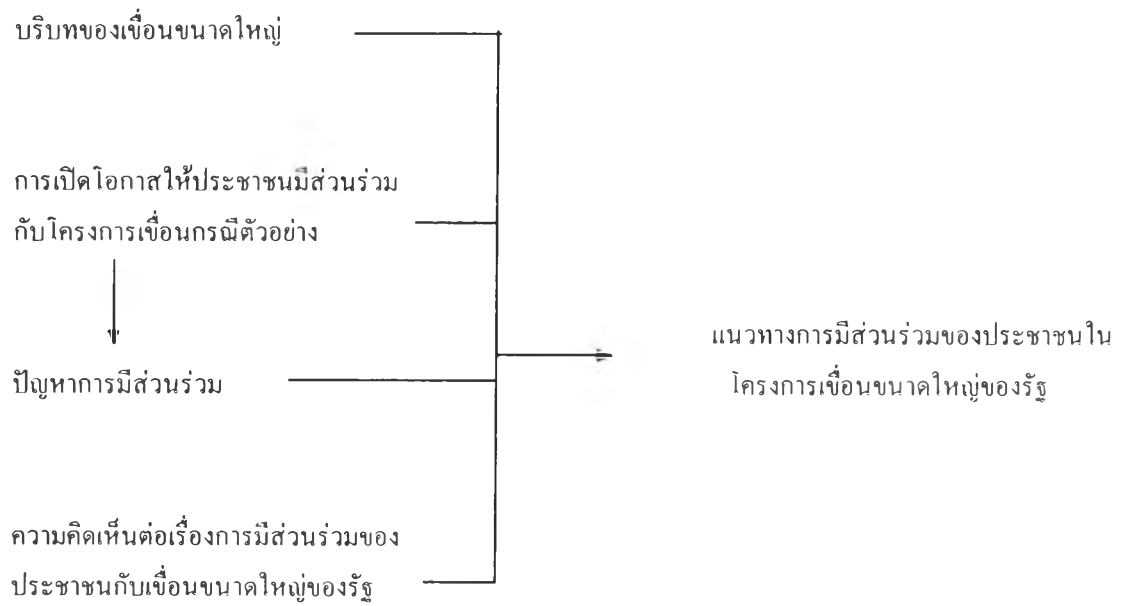
- การศึกษาริบทของเขื่อนขนาดใหญ่จากการศึกษาเอกสารเป็นหลัก
- การศึกษาการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ 3 กรณี จากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ และกลุ่มผู้นำชาวบ้าน

- การศึกษาปัญหาการมีส่วนร่วม สรุปจากการศึกษาการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการเขื่อนขนาดใหญ่จากกรณีตัวอย่าง และ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก

- การศึกษาความคิดเห็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน กับเขื่อนขนาดใหญ่จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มบุคคล 4 กลุ่ม

- การหาข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน กับโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ จากการสรุปและวิเคราะห์บริบทของโครงการ ปัญหาการมีส่วนร่วม และความคิดเห็นการมีส่วนร่วมที่ได้จากการสัมภาษณ์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ของรัฐ